

ELESGER'EM, HER ELMİDEN HALİYAM...

Prof. Dr. Muharrem Gasımlı

Saz, söz dünyasında öyle nadir ve muazzam simalar vardır ki, onları mensup oldukları sanat sahasının simgesi sayabiliriz. Bu anlamda Azerbaycan aşıklığının tüm dönemler için sanat pasaportu olma hakkının esas taşıyıcılarından biri Dede Elesger'dir.

Aşık Elesger 1821'de kadim Oğuz yurdu Göyçe bölgesinin Ağkilse köyünde dünyaya gelmiş ve tüm hayatı boyunca kendi yurduna ve mensup olduğu millete saz söz şöhreti kazandırmak gibi ali bir meramı yerine getirmiştir. Nesillerinde fitrattan şairlik, şiir düzüb koşmak kabiliyeti olduğundan onun ata-babaları her zaman saza-söze büyük merak ve hassaslık göstermişler. Atası Almemmed kişinin ve kardaşlarının dikkatleri neticesinde aşıklığa tabi olmuştur. Elesger sekiz çocuklu ailenin büyük evladıdır. Babası bu iri cüsseli, keskin hafızalı, çevik ve cesaretli oğlunu çocukluktan zahmete alıştırmış, ekinçilik, hayvandarlıkla birlikte, marangoz sanatını da ona öğretmiştir. Aileleri fakir olduğundan Elesger yeniyetme yaşlarında nisbeten iyi imkanı olan bir aileye nöker verilmiştir. O, nökeri olduğu Kerbelayı Kurbanın kızı Sehnebanıya vurulmuş, lakin maddi sıkıntılarından dolayı öz sevdiğine kavuşamamıştır. Genc Elesger ilk muhabbet uğursuzluğunun meyusluğunu hiç bir zaman unutamamış ve kara sevda kübarı içerisinde meylini aşıklığa bağlayarak, sırlı-sehrli söz-sanat yolunu tutmuştur:

*Güzeller sultanı, melekler şahı,
Alagöz cananım, getme amandı!
Derdinden hesteyem, çekirem ahı,
Ölürem, loğmanım, getme amandı!*

*Camalın göyçekdi bayram ayından,
Gören doymaz kametinden, boyundan.
Layik deyil kurban kesem koyundan,
Sena kurban canım, getme amandı!..*

On yedi - on sekiz yaşlarında o dönemin adlı-sanlı aşığı Kızılvengli Alı'dan ders almağa başlamış, beş yıl ustasına sadakatle hizmet eyleyerek ondan sanatın sırlarını mükemmel şekilde benimsemeye çalışmıştır. Aşık Alı yetiştirdiyi şagirdin benzersiz istedada malik olmasından onunla gittiği bütün meclislerde gurur duyup övünmüştür. Lakin bir meclisde ara katanların tahriki ile ustad öz şagirdini ısrarla deyişme meydanına çağırılmışdır. Elesger bu çağırışdan kaçınmaya çalışsa da, başkalarının sözüne uyan Aşık Alı dediğinden dönmemiş ve ustad-şagird arasındaki arzu olunmaz deyişme baş tutmuştur. Şagirdini söz sınağına çeken kocaman aşık gözlenilmeden mağlub olmuş ve sazını onu bağlayan genç Elesger'in karşısına koymuştur. Elesger deyişme meydanının kanunlarına göre sazını mağlubiyet işaresi olarak onun önüne koyan ustasına saygı ve ihtiramını:

*Bir şagird ki, ustasına kem baka,
Onun gözlerine ağ damar-damar*

mısraları ile ifade ederek ustasının elini ve sazını öpmüştür.

Solak olduğu ve sazı da sol elle çaldığı için Elesger sanat faaliyyetinin ilk döneminde el-camaat arasında "solak aşık" ünvanı ile de tanınmıştır. Bununla bele, üstünden çok geçmemiş gençlik yıllarından öz mükemmel sanatı ve güdretli poetik istidadı ile tekce Göyçe camaatı arasında deyil, Gence, Nahçıvan, Karabağ, Kazah - Şemşeddin, Borçalı-Tiflis, İrevan-Dereleyez, Çıldır-Ağbaba bölgelerinde de ün kazanan azman aşığın saz söz dehası hele sağlığında iken dillere düşüb efsaneleşmiştir.

Ustad sanatkarın güney Azerbaycan mühitleri ile sanat alakalarına dair ele bir esaslı delil ve bilgilere rast gelinmemiştir. Şiirlerinde ara-sıra bazı güney mahallarının (Hoy, Selmas, Tebriz, Merend, Marağa ve s.) adını anılsa da, Aşık Elesger'in Araz'ın o tayına sefer etmesine dair doğru bilgiler yoktur. Galiba, bunun başlıca sebebi Rusların Kafkas'ı işgalinden sonra Araz'ın o tayına gediş geliş imkanlarının zorlaşması olmuştur. Ama onun XIX-XX. yüzyıllara ait Kafkas çevresine mensup olan kudretli saz söz ustaları - Hüseyin Şemkirli, Hüseyin Bozalkanlı, Ağdabanlı Kurban, Növres İman, Sallı Aşık Celil, Ağbabalı Nesib ve başkaları ile yakın münasibetleri ve sanat alakeleri ile ilgili el oba arasında bir çok

rivayetler dolaşmaktadır. Büyük sanatkarın saz söz alemindeki ve toplum içerisindeki saygınlığı kendisinin bir çok şiirinde de hoş bir düşünce gibi memnurlukla hatırlanır:

*Yahşı hürmetinen, temiz adınan,
Men dolaşdım bu Kafkaz'ın elini.
Pire ata dedim, cavana kardeş,
Ana, bacı bildim kızı gelini.*

Aşık Elesger mekteb, medrese eğitimi almaya da, kendi yeteneği ile Arap harufatı ve ebced hesabı ile ilgili incelikleri, Şark poetikasına özgü şiiriyat kanunlarını, Kurani-Kerim ve İslam ilminin derinliklerini, tasavvuf simgelerinin yeteri kadar mükemmel biçimde benimsemiştir. Yazı pozunu bilme de şiirlerinden bilgi ve dünyagörüş mükemmelliği, felsefi düşünce tarzı belirgin bir biçimde gözükmektedir.

Övdüğü güzelin adının “Sinem” olduğunu bildirmek için Arap alfabesindeki uygun harfleri şiir mısrasında nice ustalıklarla yerbeyer etmesine dikkat yetirmek yeterlidir:

*İsmi üç herfdi, ey çeşmi-humar,
Biri “mim” di, biri “nun” du, biri “sin”.*

Böyle sunum yöntemleri Elesger güzellemelerinde sık sık gözüküyor. Aşığın “Elif-lam” adlı ünlü şiirinde ise Arap alfabesindeki tüm harflerin İslami mana taşıyan mecazi anlamı asıl bilgi ve irfani bilgiye sahip sanatkarın kendine özgü ustalığını gözler önüne seriyor:

*İbtidaki “elif” -Allah,
“Bey” birliye delaletdi.*

*“Tey” tekdi, vahidi-yekta,
Arif bu elme beleddi...*

Divan edebiyatı klasiklerinin şiirsel mirasından yeteri kadar haberdar olmağı ile de söz sarrafı Aşık Elesger hiç de tesadüfen öğünmüyor:

*Bir sazım var, yok perdesi, ne simi,
Onu çalib kim terpeder ne simi?
Füzuli, Firdovsi, Hafız, Nesimi;
Onlar da yazdığı aye mendedi.*

Sufi derviş dünya görünümünün derin katmanlarına inebilmek, yürekte ilgilenmesi de Aşık Elesger’in aşıklığı muhteşem felsefi sistem olarak kabul etmesi ve yanında, ruhunda yaşatması ile birbaşa ilgili idi:

*“Yahu” deyib bir-birine uydular,
“Yamenhu” deyende team koydular.
Cümle mahluk yemediler, doydular,
Kaldı mecmeyiler dolu kabakda.*

Burada kendi nefsinin öldürmüş sufi erenlerin manevi yemek- “team meclisi” ile ilgili felsefi irfani düşünceleri büyük ustalıklarla verilmiştir:

Derin ve muhteşem felsefi sistem gibi manalandıran saz söz ermişinin aşağıda örnek aldığımız mısraları:

*Elmi hardan tapdı cümle aşıklar,
Şiirin müemması ay neden oldu?*

şeklindeki sorgu bağlaması da çok metleplerden haber verir. “Aşık olub terki veten olanın” mısrası ile başlayan ünlü şiirinde aşıklığın hem felsefi irfani niteliğini, hem de sanat statikusunun şiirsel kuralı gibi belirleyen usta sanatkar kendinin hangi düzeyde derin bilgiye ve mükemmel sanat dünya görüşüne sahip olduğunu ortaya koyuyor:

*Aşık olub terki-veten olanın,
Ezel başdan pürkamalı gerekdi.
Oturub durmakda edebin bille,
Merifet elminden dolu gerekdi.*

*Halka heketden metleb kandıra,
Şeytanı öldüre, nefsin yandıra.
El içinde pak otura, pak dura,
Dalısınca hoş sedalı gerekdi.*

Şiirin genel manzarasından görülüyor ki, “Vahdeti Vücut” felsefesinin ince bir makamının - “terki veten”lik (zerrenin külden, kulun Allah’dan Vatandan kopub gürbete, fani dünyaya düşmesi) anlayışından tutmuş, “şeriet –teriket-merifet -hakikat” merhaleleri ile manevi olgunlaşma – ilahi aşk aşıklığının – Hak aşıklığının mahiyeti gibi belirlenen tasavvuf simgesi saz söz sanatkarının toplum gözündeki simgesel tiplemesi ile bir kavuşuk halinde verilmiştir. Belki halki felsefi şiirselleştirme yeteneği her sanatkara nasip olan yetenek göstergesi değildir. Önceki hak aşıklarından farklı olarak, hakkında tasavvuf sembollerini yansıtan mecazi destan mevcut olmasa da, başına gelen olayları yansıtan hikayetler ve destan rivayetler aşıkların repertuarında yer alan faal epik metinlerdendir. Bu epik metinler “Deli Alı’nın ehvalatı”, “Hecer Hanımın hikayeti”, “Elesger’le Sehnebani’nin hekayeti”, “Kozkara kötüyü ile deyişme”, “Aşık Elesger’in Gence seferi”, “Aşık Elesger’in Nahçıvan seferi”, “Aşık Elesger’in Karabağ seferi” daha geniş yayılmış ve diller ezberine çevrilmiştir. Bu folklor metinlerinden aydın olur ki, onların büyük çoğunluğu usta sanatkarın kendi değil, onun çırakları, sanat arkadaşları ve sonraki dönemin aşıkları oluşturmuşlar. Ancak tüm hallerde esas besin kaynağı Aşık Elesger’in başına gelen ehvalatlar, aynı zamanda onun şiirlerinde kararlaştırılmış otobiografik hadise ve makamlardır.

Aşık Elesger dürüstlüğü, merdliyi seven, gözü-nü, könlünü güzelliye adapta eden, kahramanlı-ğı, yigitliği terennüm eden, doğruluğa, dürüstlüye, hak adalete sesleyen muazzam bir sanatkardır. O her zaman gönül adamı olmayı başarmış, sazın, sö-zünelerde saklaya bilmiştir. Yol verdiği bazı yanlış değerlendirmeleri:

*Nefs aldatdı her yetene han dedim,
Bihude kollara gülüstan dedim...*

mısraları ile samimi şekilde itiraf etmesi de sözün, sanatın yüce makamına bağlı olduğundan kaynaklanıyordu. İnsanı, geniş münada insanlığı “saat gibi meyli Hakka dolana” -bilmek meya-rı içerisinde gördüğündendir ki, Hakka-ulu Tanrı dergahına bağlılığı kendine en değerli manevi ka-lite biliyordu:

*Ölmeyince bu sevdadan
Çetin dönem, usanam.
Hekiketden ders almışam,
Teriketden söz kanam.
Şahi-merdan sayesinde
Elm içinde ümmanam.
Deryaların kaydasıdı,
Ümmana baş endirir:*

Aşık Elesger imzalı her bir şiirinde halkın yüz-yılları aşır gelen hayat birikimi, dünya duyumu, el hikmetini yansıtan felsefi genellemeleri, güzelliğin ve menevi olgunluğun vahdeti kendine yer bulur. Onun şiirsel mülahazaları doğal olduğu ölçüde de bediidir, sade olduğu kadar da “mecazi danişa, me-cazi güle” düzeyinde derin ve mükemmeldir. Bu şiirsel yaşamlar zaman, mekan sınırları tanıımı-yor, insanın gönül dünyasına özgü sınırlar nereye kadar uzayabilirse, Aşık Elesger’in usta usta malı sözleri de aynı ufuklara kadar kanatlanmak gücün-dedir:

*“Can” demekle candan can eskik olmaz,
Mehebbet artırır, mehriban eyler.*

*“Çor” demeyin nefi nedir dünyada?
Abad könlü yıkar, perişan eyler.*

Güzelliğin bedii estetik değerini de Aşık Eles-ger kendi benzersiz gönül kriterleri ile belirliyor. Onun şiirsel övgü unvanları güzeli tipllemeleri akıl apan, göz kamaştırıcı boyalarla sunumu, hem de sözün tam anlamıyla halktan gelen bedii boyalarla sunumu eşsiz sanatkarlık örneğidir:

*Ne uzun, ne gödek – münasib gerek,
Ağzı, burnu nazik, dudak kip gerek.
Endamı büllür, beden gülden saf gerek,
Bahtın vura, bu nişanda kız ola.*

Böyle bir güzelin yolunda çektiği azap ve mü-sibetlerden bedii haz alabilmek de Elesger gönlü-nün tekrarsızlığıdır:

*İster dara çekdir, ister kul eyle,
Koymuşam emrine kol incimerem...
Elli yol çapılam, yüz yol talanam,
Bir şey deyil dövlət, mal incimerem.*

Güzel edasının, onun nazlanarak kaşla, gözle gönül yakmasının aşık ruhunu rikkete getirerek kanatlandırması da Elesger şiirinin yüreğe yatan ruhi halleri ile ilgilidir:

*Güzel mene güzelliğin bildirdi,
Kaş oynadı hasta könlüm güldürdü.*

*Bir bakmağınan neçe cavan öldürdü
Kemzesinde nahak kanlar dolanır.*

Aşık Elesger şiirinde tabiat güzelliklerinin, dağ, yayla manzaralarının, kış, yaz lövhelerinin, çay, pınar, göl tesvir-terennümlerinin ünvan somutluğu var: Şah dağı, Kepez, Murov, Murğuz, Koşkar, Ko-nur, Sarıper, Hesennene, Hesenbaba, Haçın, Göyçe gölü, Gargar, Çaykılınclı, Hoşbulak...

*Hesennene, Hesenbaba koşadı,
Hoşbulak yaylağı hoş tamaşadı...*

*Kepez, Murov, Konur-gör neçe dağ var,
Üstüne nur yağsın, ay deli Koşkar.*

Aynı ünvan somutluğu portretsini yarattığı el güzelleri ile de ilgilidir. Böyle ki, Aşık Elesger tes-vir ve terennümüne ayrıca şiir atfettiği otuz yakın el güzelinin (Gülendam, Müşgünaz, Telli, Güllü, Gülperi, Melek, Gülhanım, Sarıköynek, Neneperi, Sehnebanı, Hecer hanım, Şeker hanım ve s.) camal ve kamal vahdetindeki incelikleri misilsiz sanatkarlıkla işlemiş ve her şiirinde Azerbaycan milli güzeline özgü yeni ve benzersiz bir portre ortaya çıkarmıştır:

*Seni gördüm, el götürdüm dünyadan,
Ala gözlü, kelem kaşdı Gülendam!
Alma yanağına, bal dodağına
Bakan kimi ağlım çaşdı, Gülendam,*

*Tovuz kimi şuh bezenib durubsan,
Ala göze siyah sürme vurubsan.*

*Sağ ol seni, yahşı dövran kurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Gülendam!*

Dede Elesger'in sanat mirası aşık şiiri şekillerinin büyük çoğunluğunu çevreliyor. Onun koşmaları, geraylıları, tecnisleri, muhemmes ve divanileri yüce sanatkarlık özellikleri ile zengin hazineni anımsatan şiir incileridir. Onun asıl sarraf gözüyle ipe sapa düzdüğü şiirler saz makamları ile de çok kolay biçimde uzlaşır. Elesger sözü ile saz makamlarının yarattığı melopoetik vahdet o kadar güçlüdür ki, hangi şiirin hangi makamdan kanatlandığını kolaylıkla belirlemek olur. Bunun bir nedeni var: söz duyumu gibi saz duyumunun da yüce düzyede olması büyük sanatkara bile bir sanat imkanı açmıştır:

*Yanakların güldü, solmaz,
Okladın, yaram sağalmaz.
Kaşın cellat, gözün almaz,
Bağrımı kese tellerin.*

Bu mısralar geraylı ölçüsündeki saz makamlarının, özellikle de güzelleme ritimli makamların demek olur ki, her birisinin boyuna biçilmiştir. Koşma kalıbı üzerindeki güzelleme ruhi hali saz makamları da Elesger koşmaları ile çok kolay dil bulunabilir:

*Cilvelenib ne karşımda durubsan,
Anam sene kurban, ay Sarıköynek!
Meleksen, çıkmısan cennet bağından,
Heç kes olmaz sene tay, Sarıköynek!*

Bazen büyük söz ustasının bir çok saz makamlarını bestelemesi ile ilgili ihtimaller ön görülür. Dede Elesger'in saz bestesi, aşık türküsü yaratması ile ilgili oğlu ve şagirdi olan, aynı zamanda XX. asrın yetmişli yıllarına kadar yaşamış olan Aşık Talıp bir bilgi vermemiştir.

Aşık Elesger'in söz, mısra ve bend üzerinde kuyumcu dakikliği ile şiirsel cilalama işi yaptığını onun tecnislerinin her birinden görmek olur. Tecnisin çığalı, dudakdeğmez, dildönmez ve diğer çeşidlerinde Azerbaycan türkcesine özgü linkvistik ve bedii-üslubu imkanları büyük başarıyla gerçekleştiren ustadin şiir biçimlerinde ortaya koyduğu redif ve cinas kafiye sistemi mükemmel bir düzeydedir:

*Ne eysik din, ne artık gül, ne dannan,
Mühennete zehir olmur, neden, nan?!
Derd bilmezden, dil kanmazdan, nadannan
Ne kandım ezelde, ne kanam indi.
Lebdokunmaz tencisin Elesger örneği:*

*Kışda dağlar ağ geyiner, yaz kara,
Sağ destinle ağ kağıza yaz kara.
Eser yeller, kehr eleyer yaz kara,
Daşar çaylar, geler daşlar çataçat.*

Ömrünün seksen yılını mutluluk ve toy günlerinde geçiren Dede Elesger 1905-1918 yılları arasında hayatın ağır sınavları ile karşı karşıya kalmıştır. Bir taraftan ermeni daşnakların oluşturduğu silahlı çetelerin sık sık Göyçe cemaatını kendi yer yurtundan tedirgin etmeleri, bir taraftan da kendi hayatında başgösteren facialı olaylar (oğlu Beşir'in aşığın halası oğlu Molla Rehim'i bilmeden gülle ile öldürmesi, kızının cavan erinin zamansız dünyadan göçmesi, doğal afet sonucu evinin dağılması vs.) aşığı derinden sarsmış ve bunlardan dolayı çok sayıda kederli şiirler söylemiştir:

*Özüm aşık oldum, oğlum gülleçi...
Daha köç teblimi çal, koca bahtım.*

*...Öz elimle hata deydi özüme,
Bedenden kolumun sağı kesildi.
...Ezizliknen sakladığım aşığı
Zelilliknen imtahana çekirsən.*

Dede Elesger'in Növres İman, Aşık Esed, Aşık Necef, Aşık Mikayıl, Aşık Kurban kimi yetenekli devamcıları olmuştur. Kardeşi Çoban Mehemed, kardeşi oğlu Növres İman, oğlanları Beşir, Ebdülezim ve Talıb kimi yetenekli saz, söz adamları ustad sanatkarın aile ocağından kanatlanmışlar.

1915'den sonra Aşık Elesger bir daha eline saz almamış, sazını da Kelbecer'den olan sonuncu şagirdi aşık Hüseyne bağışlamıştır. Büyük söz ustadi Sovyet döneminin ilk yıllarını görse de, bu kuruluşun propagandasını, övgüsün atfedilmiş şiirleri yoktur. Aşık, 1926'da 105 yaşında dünyasını değiştirmiştir. Mezarının yüz koyduğu ulu Göyçe toprağı 1989. Yılından bu yana Ermenilerin işgali altındadır.

Azerbaycan türkcesinin güzelliklerini, şiirsel üslup imkanlarını, canlı konuşma dilinin şirinliğini, renk ve ifade zenginliğini, ses, aheng uyumunu her şiirinde, her mısrasında uğurla taşıyan Aşık Elesger şiiri dilimizin ve ruhumuzun biriktiği muhteşem sanat abidesidir. Onun cazip ve hayret doğuran en birinci özelliği geçen zamandan asılı olmayarak her zaman dumduru ve dipdiri olmasıdır.